

EDEBÎ ÜSLÛPLA İLMÎ ÜSLÛBUN MUKAYESESİ*

İ.S. AĞAYEVA

Fonksiyonel üslûplar, ifade vasıtalarına göre belirli farklı hususiyetlere sahiptirler. Üslûplar arasındaki farklar, dilin seviyelerinde muhtelif şekilde aksettirilir; bir başka ifadeyle her bir üslûp dilin kullanımına göre birbirinden farklılaşır.

Muhtelif üslûpların, bu cümleden edebî ve ilmî üslûbun farklı ve benzer yönlerinin incelenmesi ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır.

Y.S. Sorokin'e göre ilmî üslûp her şeyden önce anlatılanın konusu, genel istikameti, görüşlerin karakteri ve tipi, fikrin açıklanması, tutarlılığı, dil vasıtalarının seçilmesinde soyut olmayan kurallarla belirginleşir. Hakikaten, ilmî üslûp konuşmanın herhangi bir özel şekli ile sınırlanamaz ve edebî üslûp gibi, değişken ve çeşitli ifade vasıtalarına sahip olabilir.¹

R.A. Budagov dil üslûpları hakkındaki makalesinde üslûpların farklılaşmasının hem dille ilgili (linguistik) hem de dil dışı (extralinguistik) özelliklerini ele alır. Ona göre bir üslûba ait ayırıcı özellikler, başka bir üslûpta da kendini gösterir ve farklı fonksiyonları yerine getirir. Öyle ki kısaltılmış (elliptik) cümle tipleri konuşma üslûbuna ait olabileceği gibi şiir üslûbuna da ait olabilir.²

G.V. Stepanov da dilin üslûplarını kapalı bir sistem olarak değerlendiriyor ve bir üslûba ait parçaların başka bir üslûpta da görüldüğünü gösteriyor. O üslûpların, halkın kullandığı dil hesabına ortaya çıktığını ve bir üslûba ait kelime veya kelime grubuna bir başka üslûpta da rastlamanın mümkün olabileceğini ileri sürüyor. Meselâ: moment (güç), massa (kütle), plotnost (yoğunluk), sila

* *Azerbaycan Dilinin Üslubiyatı*, Bakı 1990, s.111-vd.'ndan aktarılmıştır. Redaktörlüğünü Z.İ. Budagova'nın yaptığı eser için "Azerbaycan edebî dilinin elmî, resmî ve epistolaryar üslûplarının lûget terkiibi ve grammatik guruluşu sahesinde ilk teşebbüsdür." kaydı bulunmaktadır (s.2) H.Ömer KARPUZ.

1 Y.S. Sorokin, K voprosu ob osnovnih ponyatnyah stilistiki. VYA, 1954, No 2, s.75.

2 R.A. Budagov, K voprosu o yazikovih stilyah, VYA, 1954, No 3, s.62.

(kuvvet), volna (dalga) ve pole (saha) gibi kelimeler ilmî ifadede terim olma özelliğini taşırlarken çoğunlukla terim dışı anlamlarını da korurlar. Edebî üslûba ait kelimelerin ilmî üslûpta kullanılması ilmî üslûbun bilgi içeriğine ters düşmez.³

V.V. Vinogradov üslûp meselelerini müzakere ile ilgili neticeleri genelleştirirken üslûpların farklılaşmasının sebeplerini gösterir: Bu hâdiseyi dil ve toplumun karşılıklı gelişmesi neticesi olarak değerlendirir. Ona göre genel millî dilin üslûbu dilin bütün alanlarını -ses, şekil, sözlük ve deyim cephelerini- çevreler. Böylece bir taraftan üslûp tarihî gelişmeyle ilgili uygun hâdiselerin (yakın, eş, paralel ifade vasıtalarının, az veya çok derecede benzer unsurların, farklı farklı birliklerin) ilgi ve karşılıklı tesiri, diğer taraftan bu dil hâdiselerinin anlatım sürecinde çeşitli şekillerle, yahut toplumun tavrından dolayı anlatımın çeşitli şekillerde gerçekleşmesinden ibarettir.⁴

Fonksiyonel üslûpların karşılıklı ilgisi ve etkisi meselesinin tetkiki üslûbiyatın en güncel konusuna çevrilmiş ve bir dizi ilgi çekici fikir ileri sürülmüştür.

Farklı üslûpların karşılıklı ilgisinin incelenmesinde dil vasıtalarının değerlendirilmesi özel bir önem kazanır. Çünkü bu usûl çeşitli dil dışı hâdiselerin sadece hangi dil birlikleri ile gerçekleştiğini belirlemeye imkân tanır. Meselâ edebî üslûptaki mecazî anlamlandırma gibi duygusal vasıtaların diğer üslûplarda, özellikle de ilmî üslûpta duygusal benzerliğe sahip olup olmadığını açıklığa kavuşturmak meselesi de karşımıza çıkmaktadır. Böylece ilmî üslûba ait unsurların edebî üslûpta görülmesi onların önceki fonksiyonlarını koruyup korumadığının belirlenmesi de bu şekilde sürdürülen incelemelerde başlıca görev kabul edilmiştir.

M.N. Kojina fonksiyonel üslûpların incelenmesi ile ilgilenmiştir. Ona göre fonksiyonel üslûbiyat dil ilmidir ve insanî ilişkilerin bu ve diğer kapsamları bakımından anlatımın kuruluşunda dilin hususiyetlerini ve kurallara uygunluğunu tespit eder.⁵

3 G.V.Stepanov, O hudojestvennom i nauçnom stiliya reçi, VYA, 1955, No 4, s.92.

4 V.V.Vinogradov, Itogi obsujdeniya voprosov stilistiki, VYA, 1955, No 1, s.66.

5 M.N.Kojina, O stilistiçeskom izuçenni reçi i reçenom finktsional'nom stile. Issledovaniya po stilistike. -Perm', 1966.

Böylece, ister edebî isterse ilmî üslûbun karakteristik yönlerini, karşılıklı ilgilerini öğrenmek için doğrudan her bir üslûba ait dil dışı sebeplerin dile ait ifade vasıtalarını ortaya çıkarmak gerekir.

A.İ. Yefimov edebî üslûptan bahsederken onun edebî estetik niteliğe sahip olmasını, yazarın dilden ferdf istifadesini, tanınmışlığını, bu üslûbun en mühim belirtileri olarak değerlendirir. Böylece yazarın dilinin bütün üslûpları için genel sayılan gramatik kuruluşları da dikkate alır. O, üslûpların farklılaştırıcı belirtilerinin işlek kelimelerdeki özel anlam benzerliği ile ilgili olarak ortaya çıktığını öne sürer.⁶

V.V. Vinogradov edebî üslûbun karakteristik belirtilerinin ortaya çıkmasında ses ve işaretlerin canlılığının, etkileyiciliğinin önemli derecede rol oynadığına dikkat çeker ve edebî üslûpta çok anlamlılığı da özel olarak değerlendirir.⁷

M.N. Kojina kendi incelemelerinde edebî üslûbun önemli belirtilerinden canlılık, duygusallık ve şekilliliği gösterdiği gibi müşahhaslaştırmanın da rolünü kaydeder. Müşahhaslaştırma bu veya şu kelimenin tek bir anlam ifade etmesi ile değerlendirilir. M.N.Kojina hatta müşahhaslaştırmanın çeşitlerini de gösterir.⁸

E. Demircizade de edebî üslûp için canlılık, duygusallık ve tasvir vasıtalarından ferdf istifadenin önemli olduğunu kaydediyor. Yazar kendi fikrini tahlil ederek: “edebî üslûp yahut edebî dil şekilli, suretli dildir: bu, üslûpta şekli-sureti daha canlı resmetmek için en elverişli kelimeyi bulup kullanmak gerekir.” diyor.⁹

Edebî üslûbun önemli ayırıcı belirtisi şekillilik ve duygusallık olmakla birlikte, onda ilmî üslûba ait farklı unsurlara da rastlamak mümkündür. Bu unsurlar duygusallığa hizmet etmiyor. Edebî üslûpta kendini gösteren böyle unsurlar,

6 A.İ.Yefimov, O yazıke hudojestvennih proizvdeniy. -M., 1954, s.1-14; Stilistika hudojestvennoy reçi. M., 1961, s.14-15.

7 V.V. Vinogradov, O yazıke hudojestvennoy literaturı. -M.,1959, s.176-177; Teorii hudojestvennoy reçi. M.,1971, s.7.

8 M.N. Kojina, O ponyatii stilya i mest hudojestvennoy literaturı sredi funktsional'nıh stiley -Perm' ,1962; O spetsifike hudojestvennoy reçi v aspekte funktsional'noy stilistiki. -Perm.' 1966.

9 E. Demircizade, Azerbaycan dilinin üslubiyatı, Bakı 1962, s.31-33.

doğrudan doğruya toplumsal gelişmeyle ilgili olarak ortaya çıkar ve onu zenginleştirir. Çeşitli bilim alanlarına ait terimlerin edebî üslûba sokulması ilmin, halkın yaşayışı ile doğrudan ilgisini fazlaca yansıtır. Edebî üslûpta çeşitli ilmî terimlerin kullanılması özellikle 19. yüzyıl edebiyatında görülmektedir. Azerbaycan halkının seçkin aydınlarından A. Bakıhanov, M. F. Ahundov, G. Zakir, S. E. Şirvanî, C. Memmedguluzade vb.'nin eserlerinde toplumsal, siyasî, askerî vb. terimlere rastlanır. Böyle terimler, M. F. Ahundov'un eserlerinde daha fazla kullanılmıştır. Bunlardan başlıcaları:

Aktyor, gubernator (vali), drama, despot, kampaniya (meclis), korespondent (muhabir), komanda, konsul (konsolos), konstitusiyaya (anayasa), kritika, knyaz, general, liberal, medal (madalya), naçalnik (âmir), imperator, sivilizasyon, zakon (kanun), politika, progres (gelişme), parlâment, prezident (başkan), revolyusiyaya (inkılâp), fanatik, fanatizm, filosof, literotor (edebiyat) vb.

Böyle kelime ve terimler Azerbaycan halkının Ruslarla ekonomik-medenî yakınlığı sayesinde günlük hayat ve edebiyata dahil olmuş ve edebî üslûbun tasvir alanının genişlemesi için mühim yollar açmıştır. Bu süreç şimdi daha uygun şekilde devam etmektedir.

20. yüzyılda bu tavır daha da gelişmiş ve edebî üslûpta toplumsal ilimlerle ilgili çeşitli terimler kullanılmıştır. Meselâ N. Vezirov'un eserlerinde dum, polis, dentat, pristav, progres, prokuror, jandarma, natarius, gimnaziya, manifest vb. kelimelere rastlanabilir.

Molla Nesreddin dergisinde de bunlara benzer kelimelerin kullanılması dikkati çekiyor. Meselâ: Bolşevik, internasional, kommuna, komissar, komandir, konferensiyaya, kongra, miting, monarhizm, sosyal-demokrat, sosyalist, demokratiya, partiya, bolşevizm, menşevizm, leksiya, batalyon, leytenant, mator, milis, opportunizm, polkovnik, rota, frontavik, imperializm, diplomat, kandidat, konsul, kompaniya, filosof, padagog, universitet, tiraj, komitet, nota, monarhiya, vassal, karantin, prokuror, revizor, pensiya, senator vb.

Çağdaş edebiyatımızda edebî üslûpta birçok ilmî kelime ve terim kullanılmaktadır. Bu durum açıkça dilin halk ile birlikte baş gösteren toplumsal gelişmesini gösteriyor.

T. Hacıyev'in kaydettiği gibi, özellikle 20. yüzyılın başlarında Azerî Türkçesinin fonksiyonel üslûpları mevcuttu. Ancak bunların somut şekilde dallanması hususunda konuşmak mümkün değildir. Çünkü millî edebî dilin halkın konuşma dili zemininde şekillenmesi süreci tamamlanıyor ve yazı dili üslûbu ile konuşma dili üslûbunun işaretleri birbirine karışıp kaynaşıyor, bir düzeyde görünüyordu. Bunlar birbirini karşılıyor ve tamamliyordu.¹⁰

Üslûpların farklılaşması edebî dilin sonraki gelişme aşamalarında ortaya çıkan bir süreçtir. Üslûpların gelişerek ayrılması onlara ait en mühim belirtilerin çokça tezahür etmesine bağlıdır. Her üslûbun önemli belirtileri olduğu gibi edebî ve ilmî üslûbun da kendilerine has belirtileri vardır. Bunlar iki yönde görünür: a) dil dışı belirtiler; b) dile ait belirtiler.

Her üslûbun farklılaştırıcı dil dışı belirtileri genel olarak ortaya çıkar ve çağdaş incelemelerde farklı üslûpların karakterize edilmesi için özellikle bu etkiler daha çok dikkate alınır; lâkin her üslûbu diğerlerinden ayıran bu etkiler sadece dil vasıtaları sınırında kendini gösterir ve bunların hangi dil birliklerinden ibaret olduğunu belirlemek hem zor, hem de ilginçtir. Bu meselenin zorluğu dil dışı etkilerin üslûpların genel farklılaştırıcı belirtileri olması yanında farklı dil seviyelerine ait birliklerle ortaya çıkmalarındandır. Bu dil birliklerini ise her üslûp için farklılaştırmak, ayırmak mümkün değildir, çünkü aynı leksik, morfolojik ve sintaktik şekillere genel olarak bütün üslûplarda tesadüf etmek mümkündür. Lâkin üslûpların (burada ilmî ve edebî üslûbun) kendilerine has ayırıcı dil dışı işaretleri tezahür etmiştir. Ve bu inkişafın doğrudan belirli dil vasıtalarının, sadece bu veya diğer bir müşahhas üslûp için şekillenmesi sürece ile ilgili olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bir üslûba ait ayırıcı unsurların diğer üslûp çerçevesinde görünmesini müşahhas bir şekilde açıklamak ilmî bakımdan ilginçtir. Çeşitli üslûp özelliklerinin birbirine dahil olması edebî üslûpta müşahhaslaşma, açıklık ve denge hususiyeti meydana getirdiği gibi, ilmî üslûpta da edebî üslûba ait dil şekilleri ifade tarzına etki eder.

10 T. Hacıyev, *XX esrin evvellerinde Azerbaycan edebî dili*, Bakı 1974, s. 10-13.